

НА ПОВРАТКИ В САЧАНЛИ ПРЕЗ 1991 И 2023 ГОДИНА

Проф. д-р Георги Янков

Село Сачанли се е намирало в Беломорска Тракия, западно от връх Шанк, висок 1044 м. Самият връх е бил в Сачанлийската мерия. Селото е било планинско, разположено на около 700 м надморска височина. По време на османското владичество е било включено в Гюмюрджинска каза (околия) и Гюмюрджински санджак (окръг), Одрински вилает. В религиозно отношение е част от Маронийската (Гюмюрджинската) епархия.

Според всички статистики и преброявания Сачанли се сочи като най-голямото българско село в Гюмюрджинско. Статистическите данни от 1867 г. за християнското население в Маронийска (Гюмюрджинска) епархия показват, че селото има 250 къщи и е най-голямото християнско село в епархията. Според тази статистика прочутата Марония има 200 къщи, а другото голямо село в Западна (Беломорска) Тракия – Доган Хисар (Дувен-Исар), наброява 220 къщи. През следващите десетилетия населението на селото бързо нараства. Според статистиката на Петко Рачов Славейков, поместена във вестник „Македония“ през 1876 г., Сачанли има 250 къщи и наравно с Марония е най-голямото в Гюмюрджинско. Според един документ от архива на Българската екзархия, озаглавен „*Вянчила въ енорията*

на свещеник... с. Съчанлъ, кааза Гюмюрджинска, епархия Одринска, вилаетъ Одрински“, през 1906-1907 г. селото е имало 401 семейства (328 венчила и 73 вдовишки и сирашки семейства). Като имам предвид големината на семействата, населението е било над 2000 души. В този документ намирам и семействата на моите дядовци – Янко Петков и Митрю Стоянов. Проф. Любомир Милетич в „Разорението на тракийските българи през 1913 г.“ посочва, че в Сачанли има 480 къщи и 2200 жители.

Личните ми впечатления от землището на село Сачанли, което посетих през 1991 г. Имах възможността сам да се уверя, че то е било може би най-голямото българско село в Гюмюрджинска Тракия („наравно с Мароня“). Пиша е „било“, тъй като селото е опожарено и разорено по време на турската реокупация през 1913 г. и след това не е възстановено. Израснал съм с разказите на майка ми за борбите и трагичната история на тракийските българи и конкретно на сачанлийци. Това ме подтикна при първата открива се възможност да посетя землището на селото през 1991 г. с помощта на двама мои бивши гръцки студенти от Александруполис.

Бях първият човек български гражданин, потомък на тракийски българи бежанци, който след десетилетия затворени граници посещава селището. На моите въпроси в Александруполис (Дедеагач) и в Комотини (Гюмюрджина) как да стигнем до Сачанли, запитаните гърци вдигаха рамене – такова село в Западна Тракия според тях няма. Не помогна и споменаването на гръцкото му име Понтики. След 1920 г., когато Западна Тракия е окупирана от Гърция, селото, макар и разорено, е било наречено от гръцките власти *Ποντίκι* – Понтики, дословен превод на турското *Sıçan* (мишка).

Наложу се да се ориентирам сам. Знаех, че селото се е

намирало на около 40 км северозточно от Гюмюрджина и на около 50 км северно от Дедеагач и че е било включено в община Шапчи. И най-важното – знаех, че е било на около 4 км югозападно от най-високия връх на крайния югоизточен рид на Родопите – Шапка. По тези ориентири определих, че трябва да стигнем до Нея Санта (Ново село), отбелязано на картата, недалеч от мястото, където според мен се е намирало Сачанли. Нея Санта е в равнината, но северно от него се издигат планински ридове. Когато стигнахме в селото, на площада намерихме възрастен грък, около 80-годишен. На въпроса знае ли къде е било някогашното село Сачанли, той отговори, че селото е било изгорено през 1913 г. от турците и ни посочи с бастуна си черен път, извиращ се по горските склонове северно от селото. Според него, макар пътят да не е асфалтиран, с лека кола може да се стигне до мястото, където е било Сачанли.

Поехме по пътя, посочен ни от възрастния мъж. По едно време бяхме настигнати от джип и от него се провикнаха:

- Къде отивате? Жълтиците в Сачанли отдавна са изровени!

Въпросът не беше случаен. Когато селото е било нападнато и подпалено, в бързината и създамата се суматоха някои семейства не са успели да вземат дори парите си или пък са ги заровили набързо, вярвайки че ще се върнат. Ние им отговорихме, че родолюбиви мотиви ни движат, но останяхме с впечатлението, че твърде скептично посрещнаха нашите обяснения.

Гюмюрджинска (Маронийска) епархия – 1867 г.

Гюмюрджинска (маронийска)
епархия ¹⁾

№ по редъ	Имена на селата	български кѣщи	грѣцки кѣщи
1	Марония	—	230
2	Макри	—	130
3	Грицеръ-Исаръ	—	100
4	Кючукъ-къой	—	80
5	Манастиръ	230	—
6	Сичанлъ	250	—
7	Кушланлъ	100	—
8	Хаджиларъ	60	—
9	Каръ-Кручени	40	—
10	Карсачъ	40	—
11	Чадърлъ	150	—
12	Калайджидере	120	—
13	Харка	60	—
14	Балатъ-къой	40	—
15	Сусуръ-къой	30	—
16	Даръ-дере	150	—
17	Чобанъ-къой	120	—
18	Ени-къой	150	—
19	Бодамо	80	—
20	Фере	50	—
21	Дервентъ	200	—
22	Дувентъ-Исаръ	220	—
23	Тахаджикъ	80	—
24	Пашманъ-къой	150	—
25	Домузъ-дере	100	—
26	Балджъ-къою	250	—
27	Кючюкъ	150	—
28	Улубъ	50	—
29	Ладина-къой	80	—
	Чифлици:		
30	Кърсарджа	30	—
31	Фатри ака	20	—
32	Кър. Чифликъ	20	—
33	Ортаджа	20	—
	Всичко	3010	560

Ако прѣсметнемъ по 6 души въ кѣща, излиза, че въ тая епархия имало тогава 3,360 души гърци и 18,060 души българи.

Рихардъ Фонъ Махъ изчислява прѣвъ 1906 г. българитѣ въ Маронийската епархия на 19,283 д. (екзархисти 17,280 и патриархисти 2,003), а гърцитѣ на 8,190 души²⁾

Тия данни се потвърдяватъ и отъ други чужденци, които сж изучавали населението въ Бѣломорска България.

¹⁾ В. М. Козловъ, 1867 год. брой 5. [Привеждамъ тая статистика както и мащабето на външ. чужденци, понеже на ослѣдъкъ гърцитѣ се сѣгатъ да доказатъ, че и Западна българска епархия била населена прѣвѣнно съ гърци].

²⁾ Richard von Mach. — The Bulgarian Exarchate — London 907, стр. 69 и 70.

Източник: Д. Попниколов. Одринска Тракия. С., 1919, с. 31.

След 2-3 км настигнахме един каракачанин, когото качихме в колата. Показа се, че неговите овце пладнат под голям чинар в центъра на някогашното село Сачанли. **След 10-15 минути пред нас се откриха останките на едно действително голямо село. На много места все още личаха основите на къщите.** Сачанли е имало няколко махали – Горната, Кършинната (Срещната), на юг от Кършинната е била махалата Пуляната, на запад от Пуляната и на юг от хорището се е намирала Долната махала (част от Долната махала на югозапад от хорището се е наричала Карсерята).

В центъра на някогашното село стърчаха стените (на височина около 1-2 м) на черквата „Св. Димитър”, построена през 1844 г. Личеше, че стените са били зградени с гранит и мрамор. Сачанлийци участват в църковно-националните борби и това е първото българско селище в Пюмюрджинска околия, което се присъединява към Българската екзархия. До стърчащите останки от черковните стени личаха основите на училището и хана-мензил. На север от черквата, училището и хана все още се виждаха очертанията на някогашното хорище – площада, където са ставали не само хора и веселия, но и общоселски събрания за избор на мухтар, ази, писари, пъдари и кехаи.

До хорището сред развалините и останките от разореното село се открояваше **нов прекрасен бял параклис.** По гумите на каракачанина, който познаваше много добре землището на Сачанли, параклисът е бил изграден от грък от Нея Санта в памет на избитите през 1913 г. християни. В параклиса имаше кандило и свещи. Личеше, че е добре поддържан. И до днес се укорявам, че в бързината пропуснах възможността да издиря и благодаря на този христорлюбив човек, направил това благодеяние.

Каракачанинът, който успешно се справяше с ролята си на екскурзовод, ни разказа, че допреди 2-3 години бил жив

един от участниците (от съседно село) в башибозушките нападения срещу Сачанли, който по време на събитията бил на 17-18 години.

В село Сачанли освен централното хорище е имало и друго – наричано Долното хорище, както и две гробища – Горното или Голямото гробище и Долното гробище. Това е още едно доказателство, че сведенията за големината на селото не са преувеличени. В неговите очертания има много бадемови гървета, но тук-там имаше и вечнозелени растения – пърнар, зеленика, хвойна. Землището на някогашното село беше обрасло с много риган, който по това време (август) цъфти и създава впечатление за *”безкрайно бяло поле”* (както бе констатира още на времето си в своите спомени един сачанлиец). Навред във въздуха се носеше аромат на риган. Заварихме семейство каракачани (мъж и жена) да събират риган. Каракачаните знаеха български, макар и недобре. Разговорихме се с тях и си направихме снимка за спомен от Сачанли.

На североизток от селото се виждаха пътят – Друмът, който е водил към връх Шапка, прохода Думанлъ кедик и Димотика. На изток се синееха Сачанлийските балкани, сред които се открояваше връх Шапка. Землището на Сачанли е обхващало площ от 1500 кв. м, с малки плата и няколко възвишения – Молласана, Къртовица, Вълски чуки, Кърлангъч и гр.

* * *

През 2023-а, 32 години след първото пътешествие, реших за втори път да посетя Сачанли, този път заедно с моите земляци и приятели от Ефрем – Стоян и Божин Стоянови. Техният род по бащина линия също е от Сачанли. Дядо им Тодор Петков Божинов е роден в това

село. Тръгнахме от Харманли на 17 август 2023 г. Влязохме в Гърция през ГКПП „Капитан Петко войвода”. Избрахме да минем през по-краткия път за Сачанли. Последователно прекосихме селищата Орменио, Петрота (в тези две села има преселници от Ефрем от периода 1923-1924 г. – българи патриаршисти), Пендалофос, Кипринос, Поли, Мексагес и Микро Дерио (Малък Дервент).

Спряхме в село Голям Дервент, преименувано на Мега Дерио (всички селища в Гърция, които са имали османотурски наименования, са заменени с гръцки). От там е дядото по майчина линия на Божин – той е кръстен на дядо си Божин Георгиев Пашов. В миналото Голям Дервент е имало славата на „комитско село”. През 1913 г. е нападнато от 1200 редовни турски войници (разполагащи с две картечници и две планински оръдия) и 1500 души башибозук. Селото е отбранявано от 80 въоръжени дервентци и четата на Руси Славов (Русьо войвода). След близо четиричасово сражение, при което е равен и самият войвода (както той разказва по-късно на акад. А. Милетич: „...*криех това...*”), защитниците се оттеглят към Шапканата (връх Шапка). Последва разорение: „*С гранати запалиха селото, първом черквата, сетне и къщите*” (войводата Руси Славов). Старата черква „Св. Атанас” не е запазена, според Стою Шишков тя е построена през 1838 г. Има сведения, че през 1884 г. храмът и християните в селото преминават към Българската епархия.

Скица на маршрута от ГКПП „Капитан Петко Войвода” до Сачанли, Беломорска Тракия

След тази кратка „екскурзия“ в миналото на Голям Дервент се връщаме към нашето актуално пътуване. На площада на селото заварихме половин дузина българомохамедани. Здрависахме се с тях и разменихме няколко думи. Бяха любезни, особено се открояваше една приветлива и приказлива млада жена, която ни съобщи, че за построяването на новата черква „Св. Георги“ са използвани камъните от разрушения стар храм. Селото се населява предимно от българи мохамедани, които все още съхраняват в диалектна форма българския си език, но има и жители и от други религии и народности. По думите на нашата приказлива събеседничка „*Тук сме караишк*“. Направихме си снимки пред новата черква, взехме си говиждане с местните и продължихме пътя си към Сачанли.

След Голям Дервент пътят навлезе в прочутите „сачанлийски балкани“, за които споменава в своя пътепис от XVII в. Евлия Челеби (1667). Той пише, че в „*балканите на Сачанли*“ негов роб кяфирин от свитата му „...*избягал и потънал в земята*“. Заобиколихме връх Шапка от южната страна. Пътят минаваше през дълбок пролом, над който стърчаха скали и високи бърда. Дойде ми наум прочутата песен на Стефка Съботинова „Притури се планината“. Това не беше случайно – нейният род е от Беломорска Тракия. Тя е научила песента от своята баба Добра. За нея певицата споделя: „*Тя беше извор на песни и всичките балади*“. Песента „Притури се планината“ придобива световна известност през 1994 г. в новя модерен аранжимент на френския музикант Жаки Анона.

След като преминахме през дълбокия прелом, стигнахме до Нея Санта (*Ново село*), което се намира в равнината. Оттам потеглихме за землището на Сачанли. Но най-напред решихме да се качим на връх Шапка. По билата над Сачанли, както и на самия връх, са построени многобройни

ветрогенератори (никъде другаде в Гърция не видях подобни съоръжения или слънчеви панели, построени върху плодородна земеделска земя). На самия връх духаше силен вятър, който при опит да излезе от джипа за малко щеше да ме отвее. На слизане от върха се случи малко премеждие – спухаме гума (пътят беше настлан с едър чакъл), но Стоян и Божин като истински професионалисти бързо отстраниха повредата.

Пристигнахме в Сачанли, по-точно на мястото, където някога е било разположено селото. Положихме цветя през малкия бял параклис, запалихме свещи и споменахме с благодарност някогашните „*Юначни сачанлийци*” (Л. Милетич). Направихме снимки пред параклиса и вековния чинар. Голямо беше разочарованието ни, че стените на черквата „Св. Димитър”, които през 1991 г. стърчаха на височина един-два метра, сега са напълно разрушени (предполагам от иманяри). Само в единия край, където е била апсидата, има малки остатъци. В землището заварихме бивш гръцки военен, който събираше от прочутия сачанлийски планински риган. Божин последва примера му и за кратко време набра две доста големи ръкойки.

Следващата ни цел беше Доган Хисар (днес Есими), родното село на Петко Курков Каракурков, известен като Капитан Петко войвода. Привечер пристигнахме в Доган Хисар, където се настанихме в хотел „Сафари”. Родът на любезната домакиня Хрисула е от селата Ефрем и Орешец, област Хасково. В хотела има своеобразна сбирка-музей, посветена на Капитан Петко войвода. Подарих моята книга „История на село Ефрем”, в която има снимки на черквата „Св. Атанасий”, художествен паметник на културата (построен през 1838 г. от предците на Хрисула). Преди да си тръгнем от Доган Хисар на 18 август 2023 г. посетихме мястото, където е била родната къща на знаменития вой-

вода и революционер от българското националноосвободително движение Петко Кирков Каракирков.

С това нашата мисия в Златна Тракия привърши. Време беше да се приберем в България.

Снимки от с. Сачанли, Беломорска Тракия – разрушено през 1913 г. по време на турската реокупация

*Пред останките на черквата „Св. Димитър”
заедно с моите гръцки студенти Янис и Тодор, 1991 г.*

*С каракачанина, чиито овце пладнат под големия чинар
в центъра на някогашното село, 1991 г.*

*Пред белия параклис,
построен в центъра
на разрушеното през 1913-а
село Сачанли, 1991 г.*

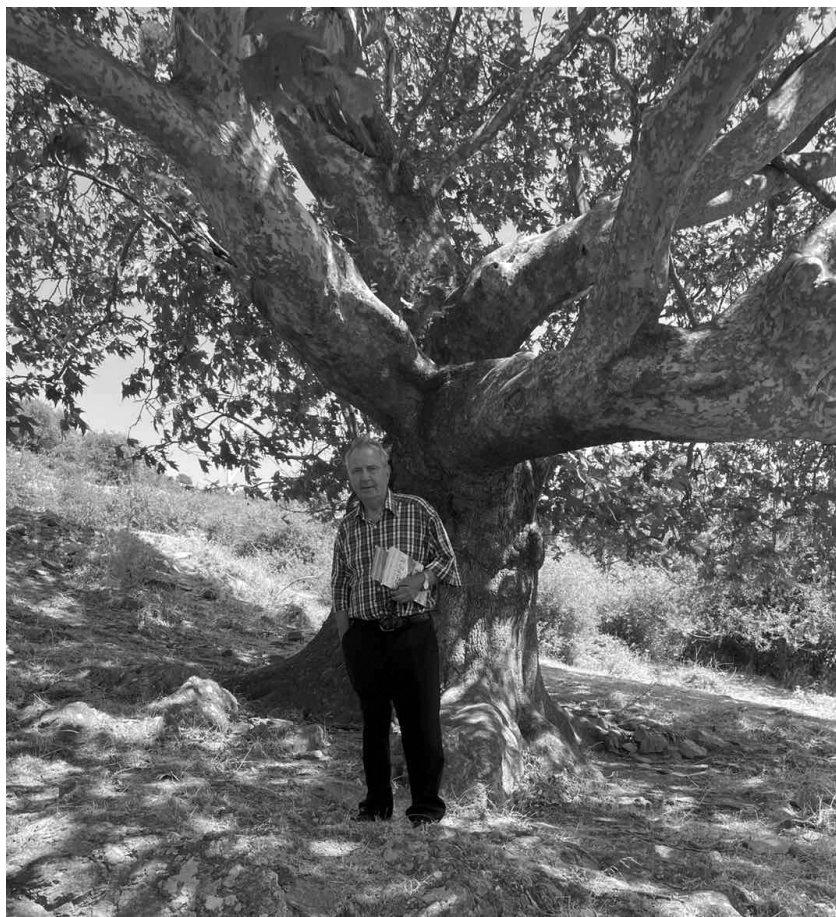
*Параklисът в Ефрем е подобен
на този в Сачанли, за да се
подчертае приемствеността
между двете исторически
селища, населявани
от тракийски българи*

*Откриване на параклиса „Св. Георги Победоносец“
„в бащини ми двори“, 18 октомври 2015 г., с. Ефрем*

*От храма „Св. Димитър“ в Сачанли
е оцеляла малка част от апсидата*

*Пред големия чинар в Сачанли. В ръце държи
„История на село Ефрем” – паралелна история на две селища
(Ефрем и Сачанли), 2023 г.*

*Пред белия параклис в центъра на Сачанли
със Стоян Божинев, 2023 г.*